

Аграрне право, земельне право, екологічне право

УДК 349.6:636:57

Піддубний Олексій Юрійович

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри цивільного та господарського права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Поддубный Алексей Юрьевич

доктор юридических наук, доцент,

заведующий кафедрой гражданского и хозяйственного права

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Piddubnyi Oleksii

Doctor of Science of Law, Associated Professor,

Chair of the Department of Civil and Commercial Law

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

**МЕТОД ЕКОЛОГІЧНОГО, ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА ТА
ПРАВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ (НА ПРИКЛАДІ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ БІОТЕХНОЛОГІЙ)**

**МЕТОД ЭКОЛОГИЧЕСКОГО, ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА И
ПРАВА ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ
ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ БИОТЕХНОЛОГИЙ)**

**THE METHOD OF THE ENVIRONMENTAL, NATURAL RESOURCE
LAW AND THE LAW OF ENVIRONMENTAL SAFETY (THE CASE OF
LEGAL REGULATION OF BIOTECHNOLOGY)**

Анотація. Дана публікація покликана продемонструвати на прикладі правового регулювання у сфері біотехнологій певні загальні особливості, в межах існуючої у сучасній науці екологічного права дискусії щодо

розмежування предмету і методів правового регулювання екологічного, природоресурсного права та права екологічної безпеки, наявність об'єктивних передумов для виокремлення таких тісно переплетених, але самостійних галузей, що вирішують споріднені задачі і більшість норм яких мають комплексний характер, тобто відносяться більш ніж до однієї галузі одночасно, що дає підставу вести мову про споріднені предмети та спільний метод правового регулювання.

Виходячи з виділених особливостей методу правового регулювання, предмета і об'єкта правовідносин у сфері біотехнологій, логічно провести їх функціональний поділ за змістом, а відповідно і за специфікою методу правового регулювання на три окремих групи: правовідносини щодо охорони і збереження біологічного ресурсу – біорізноманіття (еколого-правові відносини), забезпечення біологічної безпеки (антропоохоронні правовідносини); правовідносини щодо використання і відтворення біологічних ресурсів і процесів, з метою отримання суспільних благ та забезпечення розвитку людини і суспільства - такі правовідносини за своєю суттю є природоресурсними.

Ключові слова: екологічне право; природоресурсне право; право екологічної безпеки; метод правового регулювання; правове регулювання у сфері біотехнологій.

Анотація. Данная публикация призвана продемонстрировать на примере правового регулирования в сфере биотехнологий определенные общие особенности, в рамках существующей в современной науке экологического права дискуссии о разграничении предмета и методов правового регулирования экологического, природоресурсного права и права экологической безопасности, наличие объективных предпосылок для выделения таких тесно переплетенных, но самостоятельных отраслей,

решающих родственные задачи и большинство норм которых имеют комплексный характер, то есть относятся более чем к одной отрасли одновременно, что дает основание говорить о родственных предметах и общий метод правового регулирования.

Исходя из выделенных особенностей метода правового регулирования, предмета и объекта правоотношений в сфере биотехнологий, логично провести их функциональное разделение по содержанию, а соответственно и по специфике метода правового регулирования на три отдельных группы: правоотношения по охране и сохранению биологического ресурса - биоразнообразия (экологические правоотношения), обеспечение биологической безопасности (антропоохранительные правоотношения); правоотношения по использованию и воспроизводству биологических ресурсов и процессов, с целью получения общественных благ и обеспечения развития человека и общества - такие правоотношения по своей сути являются природоресурсными.

Ключевые слова: экологическое право; природоресурсное право; право экологической безопасности; метод правового регулирования; правовое регулирование в сфере биотехнологий.

Summary. This publication is intended to demonstrate the example of legal regulation in the field of biotechnology certain common features within the existing in modern science, environmental law discussions on delimitation and methods of legal regulation of environmental, natural resource law and environmental safety, availability of objective conditions for the separation of closely interwoven but an independent branch that solve related problems and many regulations which are complex, that belong to more than one branch at a time, which gives reason to talk about related objects and common method of regulation.

Based on the characteristics of the selected method of legal regulation, subject and object relations in the field of biotechnology, it is logical to hold their functional separation of content, and hence for the specific method of regulation into three groups: legal relations for the protection and conservation of biological resources - biodiversity (ecological -legal relationship), ensuring biological safety (human protection relationship); relationship for the use and reproduction of biological resources and processes in order to obtain public benefits and ensure the development of man and society - such relationship is essentially a natural resource relationship.

Keywords: environmental law; natural resource law; law of environmental safety; method of legal regulation; regulation of biotechnology.

Постановка проблеми. Обрана правова методологія (в сенсі методу дослідження і одночасно особливостей методу правового регулювання) допомагає ефективно розв'язувати як завдання щодо способів дослідження явища, так і визначати межі, обсяги, властивості самого досліджуваного явища, виділяти його найважливіші сутнісні характеристики, що вже саме по собі сприяє ефективності дослідження. Зокрема, щодо будь-якої галузі права вирішення питання про метод її дослідження обов'язково передбачає встановлення як методу правового регулювання, так і предмету правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передумови юридичного дослідження суспільних відносин у сфері біотехнологій з позицій права знаходимо у працях відомих вчених у галузі аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права. Зокрема дослідження В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк, М. М. Бринчука, С. І. Бугери, І. В. Гиренко, О. К. Голіченкова, А. П. Гетьмана, В. М. Єрмоленка, І. І. Каракаша, Т. Г.

Ковальчук, О. С. Колбасова, В. В. Костицького, М. В. Краснової, О. І. Крассова, П. Ф. Кулинича, Н. Р. Малишевої, Т. І. Макарової, А. М. Мірошниченка, В. В. Носіка, В. В. Петрова, О. О. Погрібного, В. І. Семчика, А. К. Соколової, А. М. Статівки, В. Ю. Уркевича, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги, В. З. Янчука дають нам уявлення про загальні засади правового регулювання природокористування, раціонального використання природних ресурсів, їх збереження й відтворення, правового регулювання розвитку інновацій у аграрній сфері.

Адміністративно-правові аспекти регулювання в аграрних, екологічних, природоресурсних, медичних правовідносинах розглядалися такими вченими, як І. В. Арістова, А. І. Берлач, Н. А. Берлач, Л. П. Василенко, П. В. Діхтієвський, Т. О. Коломоєць, М. Ю. Кравчук, В. І. Курило, О. П. Світличний, А. О. Сільнова, О. Е. Старовойтова, С. Г. Стеценко, Ю. В. Ярмоленко.

Сучасний світ характеризується швидкими темпами розвитку, що є ключовою рисою інформаційного суспільства. Якщо в минулому процес створення нових суспільних явищ, нових правовідносин займав століття, то нині це вже десятиліття або навіть і менше. Отже, класичний теоретичний шлях формування правовідносин від фактичного виникнення, оформлення й до санкціонування державою скоротився надзвичайно. Як приклад можна навести стрімкий розвиток господарських правовідносин на початку 90-х років минулого століття – формування банківської системи, організованих ринків товарів та капіталу. І зараз інколи складається ситуація, в якій відсутнє або є фрагментарним спеціальне законодавство, а група правовідносин порівняно швидко складається й реалізується в суспільстві. Причому не можна назвати будь-які нові правовідносини абсолютно нерегульованими в момент їх виникнення, адже над усіма суспільними

відносинами тяжіють загальні засади правової системи держави, її принципи, згідно з якими в загальному можна встановити орієнтовний обсяг правоможностей сторін. Крім цього, існує спеціальне законодавство в суміжних галузях, оскільки будь-яке суспільне явище виникає не відокремлено, а з певних діалектичних передумов, які вже є врегульованими правом, але в силу свого розвитку породжують явище, що переростає призначене для його передумов правове регулювання, проте розвивається у руслі, завданому цими початковими правовими засадами. Також до принципово нових суспільних явищ може бути застосована аналогія права і аналогія законодавства, які також доповнюють зародкове, так би мовити, проторегулювання, те правове середовище, в якому нові правовідносини виникають, але яке не повною мірою відповідає потребам сторін цих правовідносин і суспільства в цілому [4, с. 513].

Інша важлива риса сучасного правового генезису полягає у багатоманітності широкої типології правовідносин, яка здебільшого не збігається з класичною системою правових галузей, на що все частіше звертають увагу різні дослідники. Доходить до того, що розподіл на галузі проголошується другорядним, штучним, оскільки такі відомі класичні критерії, як предмет і метод правового регулювання, є подекуди розмитими, а подекуди поєднуються в одній галузі. Так, зокрема, імперативний і диспозитивний методи, за винятком «чистих» приватних або публічних галузей, присутні практично в кожній правовій галузі у певному співвідношенні, роблячи її змішаною, приватно-публічною.

Подібні релятивістські погляди зумовлюють в окремих випадках групування правових норм не за галузевою, а за інституціональною, комплексною ознакою [5, с. 27], на основі обслуговування цими нормами на

комплексних методологічних засадах правового регулювання потреб певної організованої єдності суспільних відносин.

Мета статті. Дана публікація покликана продемонструвати на прикладі правового регулювання у сфері біотехнологій певні загальні особливості, в межах існуючої у сучасній науці екологічного права дискусії щодо розмежування предмету і методів правового регулювання екологічного, природоресурсного права та права екологічної безпеки, наявність об'єктивних передумов для виокремлення таких тісно переплетених, але самостійних галузей, що вирішують споріднені задачі і більшість норм яких мають комплексний характер, тобто відносяться більш ніж до однієї галузі одночасно, що дає підставу вести мову про споріднені предмети та спільний метод правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Для досліджуваного предмету характерною рисою є спільність правових підходів до регулювання відносин у сфері біотехнологій, незалежно від напрямів їх застосування, наявності комплексу подібних правовідносин і сфери суспільної діяльності, де вони реалізуються. Необхідність визначитись правовим інститутом регулювання біотехнологій в межах екологічного права в широкому розумінні, була відмічена ще в 1999 році О.С. Колбасовим, «на полях» так би мовити більш палкої полеміки щодо назви екологічного чи права навколишнього середовища, яка велась ним з М.М. Бринчуком. Автором було зазначено ряд можливих найменувань – «генетичне право», «генно-інженерне», «клітинне», «цитоправо», зі знаками питання [6, с. 32].

Отже, ведучи мову про пошук гіпотетичного об'єкта, слід зрозуміти, що ним є різні властивості біологічних технологій. Так, економічні властивості даних технологій є об'єктом цивільних, господарських правовідносин, безпека цих технологій є об'єктом екологічних та

адміністративних правовідносин, як вираження еколого-правових та адміністративно-правових засад екологічної функції держави, що включає в себе охорону навколишнього природного середовища, раціональне природокористування, забезпечення екологічної безпеки і екологічний правопорядок [7, с. 14]. Проте на основі об'єкта вони не становлять організованої єдності, кожна галузь права торкається цих правовідносин по дотичній траєкторії, маючи свою мету і застосовуючи свої засоби, тому будь-яке об'єднання різногалузевих норм під прапором однієї технологічної сфери є доволі умовним.

Водночас дані відносини мають у собі базові риси, над пошуком яких доречно зосередитись, і, можливо, саме через застосування нових підходів у царині методології екологічного права дійти до розуміння єдиного інтегрованого об'єкта правовідносин, так би мовити, об'єкта першого порядку, щодо якого всі перелічені вище об'єкти є похідними. Встановити таку залежність можливо через вивчення методології саме екологічного права. Звернення до екологічного та природоресурсного права в даному випадку обґрунтоване сутністю досліджуваного об'єкта та його подвійною натурально-антропогенною природою. Так, зокрема, російська правова доктрина, втілена у законодавстві, розподіляє навколишнє середовище на компоненти природного середовища, природні та природно-антропогенні об'єкти, а також антропогенні об'єкти [8, с. 28; 9, с. 20–21; 10].

Крім того, якогось певного, визнаного усіма науковцями чіткого розподілу між поняттями екологічного та природоресурсного права не проведено, хоча такі спроби робились ще з радянських часів, так В. В. Петровим констатовано, що споживання природних ресурсів і охорона природи – нерівнозначні поняття, і навіть не частини одного цілого, не включають у себе одне одного [11, с. 62]. А. П. Гетьман, розмірковуючи про

витоки науки екологічного права України, у підсумку зазначає: «Становлення наукових ідей і концепцій правового регулювання охорони довкілля й пов'язане з зазначеним формуванням природоохоронного (природоресурсного) права не зупинило, а, навпаки, дало новий імпульс для подальших наукових пошуків вирішення правових проблем земельного, водного, лісового й гірничого права» [12, с. 173]. Отже, і в даній праці не ставиться завдання такого розмежування, тим більше, що дискусія в межах спеціальності ще не завершена.

Ю. С. Шемшученко зазначає, що зусиллями вчених в короткі терміни пізньої радянської доби практично з нуля було створено теорію правової охорони довкілля і надалі завдання полягає в деталізації окремих її напрямів [13, с. 8].

М. В. Краснова констатує наявність природоресурсних, природоохоронних (середовищезахисних) та антропоохоронних (екобезпечних) відносин [14, с. 5], з чим погоджуються практично всі дослідники, проте кожен має свій погляд на подальший розвиток цієї галузі.

Зокрема, цікавий методологічний підхід запропонував В. М. Єрмоленко, передбачаючи майбутнє виділення природоресурсного права як галузі, що включає загальну частину, присвячену засадам природокористування, і спеціальну, що об'єднає нинішні поресурсові галузі, навіть відносно нормативно розвинені, такі як земельне або водне право [15, с. 153], в той час як М. В. Краснова в цих процесах вбачає не виокремлення, а деталізацію основної галузі [14, с. 6], але у міру вживання понять «екологічне право» та «природоресурсне право» залежно від контексту і з урахуванням предмета дослідження нами вважається за доцільне надавати певні пропозиції щодо доповнення такого розмежування з позицій правового регулювання відносин у сфері біотехнологій.

Діяльність у галузі біотехнологій становить єдиний процес, від виникнення ідей і пошуку фінансування розробок, через одержання лабораторних результатів у контрольованому середовищі, апробацію, патентування, перевірку безпечності до впровадження й доведення біотехнологічної продукції до споживача, так званої комерціалізації. Це являє собою єдиний нерозривний комплекс правовідносин, про який необхідно створити комплексне правове вчення у межах екологічного, природноресурсового права, права екологічної безпеки.

У теорії екологічного права виділяють три групи екологічних правовідносин – природоохоронні у галузі природокористування; відносини з охорони навколишнього природного середовища від негативних впливів, не пов'язаних безпосередньо із використанням природних ресурсів, та відносини щодо забезпечення екологічної безпеки від аварій і катастроф; відносини з приводу консервативної, тобто заповідної охорони природи [16, с. 37; 17]. Зокрема, такі питання розглядала Т. Макарова [16;17], особливості становлення природоресурсного права вивчає також І. Каракаш [18; 19; 20], Н. Духно [21], В. Казанцев [22].

В.В. Носік визначає юридичну природу аграрного права через «...забезпечення продовольчої безпеки шляхом використання та охорони ґрунту, інших природних ресурсів та живих організмів» [23, с. 30].

Звертаючись до методології екологічного права в пошуках концептуальних рішень, слід навести думку Т.І. Макарової, яка зазначає, що методологія галузей юридичної науки повинна формулювати «правильну світоглядну позицію» законодавця, суб'єктів правозастосування, інших суб'єктів права, як систему морально-, соціально-, економічно-орієнтованих поглядів на предмет галузі права. Питання методології мають також виражений прикладний характер, оскільки дають можливість сформулювати

системний погляд на принципи та прийоми дії права в системі існуючих суспільних відносин. Тобто, дослідження методології галузей права може бути здійснене на двох рівнях – загальному (загальнонауковому, загальнометодологічному), що створює загальносвітоглядну позицію, та прикладному, який визначає способи й засоби пізнання норм права. Відтак, принцип сталого розвитку, який також лежить в основі економічного й соціального розвитку, визнається автором основою комплексності екологічного права [24, с. 103], з чим слід цілком погодитись.

М.В. Краснова зазначає, що екологічне право є концептом (основною правовою ідеологією) всього національного права і законодавства [14, с. 8].

Отже, підставним є обґрунтування принципу примату екологічно-правових норм у випадку колізій між нормами різних галузей. Витоки такого принципу – глибоко в історії екологічного права у вигляді принципу природоохоронного пріоритету [11, с. 63].

Висновки. Виходячи з виділених особливостей методу правового регулювання, предмета і об'єкта правовідносин у сфері біотехнологій, логічно провести їх функціональний поділ за змістом, а відповідно і за специфікою методу правового регулювання на три окремих групи: правовідносини щодо охорони і збереження біологічного ресурсу – біорізноманіття (еколого-правові відносини), забезпечення біологічної безпеки (антропоохоронні правовідносини); правовідносини щодо використання і відтворення біологічних ресурсів і процесів, з метою отримання суспільних благ та забезпечення розвитку людини і суспільства - такі правовідносини за своєю суттю є природоресурсними.

Література

1. Піддубний О.Ю. До питання про правовідносини у сфері біотехнологій / О.Ю. Піддубний // Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних правовідносин і природокористування в Україні та країнах СНД : Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 10–11 вересня 2010 р.) : зб. наук. праць / за заг. ред. А.М. Статівки та ін. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2010. – 384 с. – С. 327–331.
2. Словник найуживаніших термінів з екології, біотехнології і біоенергетики / авт.-упоряд.: М.Д. Мельничук, В.А. Гайченко, І.П. Григорюк, В.О. Дубровін, В.М. Чайка. – К. : Видавничий центр НУБіП України, 2009. – 294 с.
3. Волова Т.Г. Биотехнология / Т.Г. Волова. – Новосибирск : Изд-во Сибирского отделения Российской Академии наук, 1999. – 252 с.
4. Піддубний О.Ю. Становлення правовідносин у галузі біотехнологій / О.Ю. Піддубний // Сучасні проблеми українського державотворення : Матеріали наук. конф. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tezy.btsau.edu.ua/>
5. Піддубний О.Ю. До питання методології вивчення правовідносин у сфері біотехнологій / О.Ю. Піддубний // Актуальні питання сучасної юридичної науки : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 5–6 жовтня 2011 р.) : у 2 т. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2011. – Т. 1. – С. 27–28.
6. Колбасов О.С. Терминологические блуждания в экологии / О.С. Колбасов // Государство и право. – 1999. – № 9. – С. 27–37.
7. Нестеренко Н.М. Адміністративно-правові засади реалізації екологічної функції держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Н.М.

- Нестеренко ; Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К., 2011. – 20 с.
8. Крассов О.И. Экологическое право : учеб. / О.И. Крассов.–2-е изд., пересмотр. – М. : Норма, 2008. – 672 с.
9. Бринчук М.М. О понятийном аппарате экологического права / М.М. Бринчук // Государство и право. – 1998. – № 9. – С. 20–28.
10. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды) : учеб. для высш. юрид. учебных заведений / М.М. Бринчук. – М. : Юристъ, 1999. – 688 с.
11. Петров В.В. Объект и предмет правовой охраны природы в СССР / В.В. Петров // Советское государство и право. – 1976. – № 4. – С. 58–64.
12. Гетьман А. П. Витоки науки екологічного права України [Текст] / А.П. Гетьман // Проблеми законності. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2009. – Вип. 100. – С. 165–174.
13. Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии / Ю.С. Шемшученко. – К. : Наукова думка, 1989. – 232 с.
14. Краснова М. Методологічні засади сучасного екологічного права / М.В. Краснова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 92. – С. 5–8.
15. Єрмоленко В. Теоретичні проблеми розмежування галузей екологічного і природоресурсного права / В. Єрмоленко // Право України. – 2010. – № 6. – С. 148–153.
16. Макарова Т.И. Право природопользования как институт экологического права // Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30–31

- жовтня 2009 р.) : зб. наук. праць / за заг ред. В.М. Єрмоленка. – К., 2009. – С 37–39.
- 17.Макарова Т.И. Экологическое право как отрасль права // Экологическое право : учеб. пособ. / Т.И. Макарова, С.А. Балашенко [и др.]; под ред. Т.И. Макаровой, В.Е. Лизгаро. – Минск, 2008. – 495 с.
- 18.Каракаш И.И. Природоресурсовое право Украины / И.И. Каракаш // Вступ до українського права / за ред. С.В. Ківалова, Ю.М. Оборотова. – Одеса, 2005 – С. 461–479.
- 19.Каракаш І.І. Актуальні проблеми екології в Україні : Історичні аспекти та сучасний стан / І.І. Каракаш // Право ХХІ століття: становлення та перспективи розвитку зб. наук. праць. – Миколаїв, 2006 – С. 80–84.
- 20.Каракаш І.І. Предмет природоресурсового права та його формування як комплексної правової галузі / І.І. Каракаш // Часопис цивілістики : наук.-практ. журнал. – Одеса, 2007. – Вип. 5. – С. 25–32.
- 21.Духно Н.А. Проблемы содержания экологического права и природо ресурсного права / Н.А. Духно // Аграрное и земельное право. – 2006. – № 7 (19). – С. 4–7.
- 22.Казанцев В.Д. Природоресурсовое право и его пределы как интегрированной отрасли права / В.Д. Казанцев // Вестник Московского университета. – 1967. – № 6. – С. 3–9. – (Серия «Право»).
- 23.Носік В.В. Юридична природа аграрного права України / В.В. Носік // Проблеми розвитку аграрного та земельного права України : матеріали між нар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 травня 2011 р.). – К. : Вид-во географічної літератури «Обрії», 2011. – С. 24–27.
- 24.Макарова Т.И. К вопросу о методологии науки экологического права / Т.И. Макарова // Развитие наук земельного, аграрного, экологического та

природоресурсного права : зб. наук. праць круглого столу 19 жовтня 2012 року; за ред. Г.І. Балюк, М.В. Краснової, А.М. Мірошніченка, В.В. Носіка. – К., 2012. – С. 102–106 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.univ.kiev.ua/>

25. Піддубний О.Ю. Правові засади державно-приватного партнерства з розвитку використання біотехнологій в екологічній сфері / О.Ю. Піддубний // Актуальні правові проблеми публічно-приватного партнерства у сфері аграрних, земельних, екологічних та космічних відносин : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листопада 2013 р.). – К. : Вид-во «Прінт Сервіс», 2013. – С. 122–125.
26. Конституція України // Офіційний вісник України. Спеціальний випуск. – 2010. – № 72/1. – С. 15. – Ст. 2598.